

FEJES ANDREA
(Ungvár)

Köszönésformák vizsgálata Csonkapapiban

A tiszteletadás nyelvi formáinak mindig van társadalmi jelentése, jelzése és üzenete is. A megszólítások és a köszönések, meghatározott helyzetekben, s jól körülhatárolható társadalmi helyzetű, nemű és életkorú emberek között hangzanak el. A köszönés- és megszólításformákat mindig a társadalmi szokás szabja meg. Használatuk ily módon tükrözik az adott társadalom udvariassági állapotát. Éppen ezért a nyelvhasználat és a társadalom összefüggését kutató szociolingvisztika egyik kedvelt témaköre a tiszteletadási formák.

Dolgozatomban a nyelvi tiszteletadás tárgykörében mélyültem el részletesebben. Ezen belül a köszönés- és megszólításformákat vizsgálom. Fontos számomra, hogy megismerjem szülőfalum fiatal korosztálya által használt tiszteletadási formákat. Azért választottam a 10–15 éves korosztályt, mert az új köszönésformákat ők közvetítik, illetve a jövőre nézve fontos a jelenlegi köszönési gyakorlatuk.

A célom az, hogy bemutassam és megvizsgáljam a faluban élő, az adott korosztály által használt köszönéseket és megszólításokat. Valamint, hogy ezek a formák, hogyan kötődnek a társadalmi életkorhoz, milyen okai vannak változásaiknak.

Köztudott, hogy a legújabb köszönési formák az iskolások nyelvhasználatából kerül át a felnőttek nyelvhasználatába. Hiszen a mai fiatalok sokkal önállóbbak, nyelvhasználatuk sokban eltér a felnőttekétől. A gyerekek köszönés- és megszólításformái kevesebb típusra korlátozódnak, ugyanakkor egy-egy típuson belül több változatot használnak, mint a felnőttek. Az iskolások a köszönésformákban eredetiségre törekednek (Kiss 1993: 209) Ezért is szeretném ennek a korosztálynak a nyelvi tiszteletadási formáit összegyűjteni. Másrészt szeretném megvizsgálni, hogy az illem és a jó modor, mennyire jellemző korunk fiataljaira.

A gyűjtést szülőfalumban, Csonkapapiban végeztem. Csonkapapi magyarlakta település Kárpátalján. A község 22 km-re fekszik Beregszásztól, a járási központtól. Társasközségei: Kispapi és Hetyen. Lakossága a legutóbbi 2005-ben végzett felmérések szerint 990 fő (Molnár 2005: 82). A lakosság kétharmada református, egyharmada más vallású.

A kutatáshoz szükséges nyelvi anyagot a helyi általános iskolában gyűjtöttem, az V.–IX. osztályos tanulók körében. Az adatközlőkkel kérdőívet töltöttem ki 2007-ben. A kérdőíveket 64 tanuló töltötte ki, ez a 117-es tanulói létszám 54,7 %-a, ők képezik az iskola felső tagozatát. A kérdőív egyaránt tartalmazott köszönésekre és megszólításokra vonatkozó kérdéseket, de ebben a dolgozatban csak a köszönéseket szeretném bemutatni. A kérdőívekkel konkrétan a következőkre szeretnék választ kapni:

1. Az általános iskolások hogyan köszönnek szüleiknek, testvéreiknek, nagynénjeknek-nagybátyjaiknak, tanáraiknak, iskolatársaiknak, barátaiknak, a papnak és a nem rokon felnőtteknek.
2. A gyerekeknek hogyan köszönnek szüleik, nagyszüleik, testvéreik, nagynénjiek-nagybátyjaik, tanáraik, iskolatársaik, barátaik, a pap és a nem rokon felnőttek.
3. Az iskolások szerint szüleik hogyan köszönnek nagyszüleiknek, tanáraiknak, iskolatársaiknak, a papnak, az idegen felnőtteknek és az idegen gyerekeknek. Ezekre, a kérdésekre a gyerekek válaszoltak.
4. Az általános iskolások milyen köszönésformákat ismernek.
5. Az ismert

köszönések közül melyeket szokták használni. 6. Az általános iskolásoknak milyen köszönésformák tetszenek a legjobban.

A köszönésformák bemutatása

Az általános iskolások adataiból kiderül, hogy 42 köszönésformát ismernek, valamint néhányuknak az ukrán nyelvű megfelelőit.

1. sz. táblázat. A gyerekek által ismert köszönésformák

Köszönés	előfordulás	Köszönés	előfordulás	Köszönés	előfordulás
szia	58	szervusz	11	ágyó	4
csókolom	53	üdv	10	csövike	4
Áldás Békesség	40	háj	9	ádiosz	3
helló	35	Isten veled	7	hali	3
jó napot kívánok	31	szasz	7	csocsi	3
jó estét kívánok	22	kezét csókolom	6	csákány	3
szevasz	22	csó	5	kézcsók	3
jó éjszakát	19	báj-báj	5	pá	3
jó reggelt	19	csó	5	áhoj	2
csá	18	csákó	5	csösztök	2
csácsumi	16	Isten áldjon	5	szerbia	2
viszontlátásra	15	adjon Isten	4	szevasztopol	2
üdvözöllek	15	tiszteletem	4		
csáó	12	szióka	4		

A legáltalánosabb és a legtöbbször előforduló köszönésforma a *szia*. Így köszönnek a gyerekek a legtöbbször a szüleiknek 49 (*csókolom* 13). A *csókolom* csak a második helyen áll. Ha a nemek oldaláról vizsgálom meg ezt a köszönést, amit a gyerekek a szüleikkel való találkozásakor vagy búcsúzásakor használnak, akkor az figyelhető meg: 13 iskola közül három fiú, aki mindkét szülőnek *csókolom*-ot köszön, tíz pedig lány. Feltevésem szerint ez kapcsolatban van azzal, hogy a szülők hogyan nevelik gyerekeiket. Azokban a családokban, ahol a szülők nem engedik meg a tegezést, tehát a gyerekek magázzák őket, a *csókolom* az általános. Ezt figyelembe véve a mérleg a lány oldalra billen. Tehát inkább a lányok azok, akik tiszteletudóbbak a szülőkkel szemben.

Szia-val köszönnek a gyerekek a barátoknak (57), iskolatársaiknak (52), testvéreiknek (48). A *szia* általános gyermek-köszönés voltát igazolják azok a tények, hogy a gyerekeknek így köszönnek legközelebbi felnőtt hozzátartozóik (148), a nem rokon felnőttek (98), iskolatársak (50), a testvérek (49), barátok (49).

E köszönésforma mai elterjedtségét bizonyítja az a tény, hogy az általános iskolások szülei gyakran köszönnek így gyerekeik iskolatársainak (53), idegen gyerekeknek (50), tanároknak (33).

A nagyszülőknek való köszönésben még mindig a *csókolom* (26) az általánosabb, de nem sokkal előzi meg a *sziá*-t (20).

A gyerekeknek leginkább tetsző köszönésformák közül a *szia* az abszolút első helyen áll. A *csókolom*, a második helyet foglalja el. Így köszönnek a gyerekek közeli hozzátartozóiknak (57), nem rokon felnőtteknek (89). A *csókolom*, mint az idősebbeknek kijáró tiszteletadó köszönés a közeli hozzátartozók esetében még így is a második helyen áll. A gyerekek véleménye szerint szüleik így köszönnek a nagyszülőknek (26), (*szia*: 20) és az idegen felnőtteknek (9) már jóval kisebb számban (*jó napot kívánok*: 33). Ennek a köszönésnek a használata jóval több tiszteletet ad a célszemélynek, mint a *szia*. De a *szia* terjedése visszaszorítja az előző használatát.

A napszakoknak megfelelő köszönések nem túl gyakoriak a gyerekek nyelvhasználatában. Ennek ellenére a legjobban tetsző köszönések listáján, az ötödik helyen áll a *jó napot kívánok* (31), nem sokkal lemaradva követi a *jó estét kívánok* (22), *jó reggelt kívánok* (19), *jó éjszakát* (19). Az iskolások tanáraiknak (46), a papnak (6) és nem rokonfelnőtteknek (4) köszönnek így. Az utóbbi két csoportnak elég kis számban. Ez azzal magyarázható, hogy az iskolában tanulták meg, és itt szoktatták rá őket e köszönésforma használatára. Másrészt a szülők is gyakran használják idegen felnőttekkel szemben (33). A tanároknak (26) (*szia* 33) és a papnak (11) (*Áldás Békeesség* 47) is így köszönnek, a kellő tisztelet megadása érdekében. Elég ritka ez a köszönésmód, amikor a gyerekeknek köszönnek így, főleg a tanárok (5).

A többi köszönésformát csak találkozáskor és távozáskor használják a napszaknak megfelelően – *jó estét*, *jó éjszakát*, *jó reggelt*, *viszontlátásra* – túlnyomórészt a tanárokkal szemben.

A *viszontlátásra* is egyfajta hivatalos köszönési forma. A gyerekek főleg tanáraiknak (16) köszönnek így, hozzátartozóikkal szemben a *viszlát* (7) alakot használják. Ezt a fajta köszönést szintén az iskola erősítette meg a gyerekekben. A legjobban tetsző köszönések listáján azonban a *viszlát* rövidebb forma jóval több szavazattal előzi meg a *viszontlátásra* formát.

A napszaknak megfelelő köszönéseknél kell megemlítenem, azok ukrán nyelvű megfelelőit. A gyerekek a kérdőívben felsorolták ezeket, mint általuk ismert köszönéseket. De használatuk az ukrán nyelvű iskolai foglalkozások keretein kívülre már nem terjed.

Akadat azonban két kivétel. Az egyik adatközlő nagymamájával csak ukránul beszél. Így a napszaknak megfelelő köszönésformákat csak hozzá intézi és viszont: *добрий день* „*jó napot kívánok*”, *добрий вечір* „*jó estét*”, *на добраніч* „*jó éjszakát*”, *добрий ранок* „*jó reggelt*”, *привет* „*szia*”, *нака* „*viszlát*”.

A másik adatközlő az édesanyjával szemben használ ukrán köszönést, de náluk csak a *привет* „*szia*” és a *нака* „*viszlát*” fordul elő. Nem köszönnek egymásnak, a napszaknak megfelelő köszönésformákkal.

Magyarországgal ellentétben Kárpátalján a *helló*, mint köszönésforma még nem terjedt el széleskörűen. Bár az utóbbi években elkezdte fokozatos térhódítását. A gyerekek főleg testvérüknek (15) (*szia*: 48), illetve iskolatársaiknak és barátaiknak köszönnek így: 7-7 (*szia*: 52-57). Az adatokból is látszik, hogy a *sziá*-tól mennyire le van maradva. A szülők nyelvhasználatában pedig egyáltalán nem használatos. Ugyanakkor a harmadik helyen áll a legjobban tetsző köszönések között.

A köszönésformák vizsgálata során igen érdekes köszönésre lettem figyelmes. A leginkább tetsző köszönések között igen tekintélyes helyet foglal el (4.) a *csácsumi*, ami fe-

Itehetőleg a *csá* egyik hosszabb formája lehet. A gyerekek főleg iskolatársaiknak és barátainak köszönnek így: 10-10. Elképzelhetőnek tartom, hogy a televízió hatására terjedt el a nyelvhasználatukban. Ez a köszönés maga mögé utasította a korábban igen elterjedt, *szevasz* és *szervusz* alakokat.

A *szevasz*-szal a gyerekek testvéreiknek, iskolatársaiknak köszönnek (21), jóval ritkább a *szervusz* használata (4). Ezzel ellentétben a közeli hozzátartozók, illetve idegen felnőttek gyakran köszönnek így a gyerekeknek (64). Tehát úgy néz ki, hogy a *szervusz* mára a felnőttek köszönésévé vált.

Néha a fiatalok a leg lehetetlenebb módon köszöntik egymást. Ezek gyakran csak ideig-óráig élnek, hiszen divatszerűen, kisebb nagyobb körökben kapják fel és használják őket, hogy azután más lépjen a helyükbe. A túlzás azonban a köszönés lényegét a tiszteletadást veheti el. A kérdőívben előfordult számos olyan neologizmus, amit csak az iskolások használnak egymás üdvözlésére. Ezek a következők: *csá* (18), *csácsumi* (19), *csáo* (12), *üdv* (10), *háj* (9), *szasz* (7), *cső* (5), *csó* (5), *csákó* (5), *szioka* (4), *ágyó* (4), *sziabia* (4), *csövike* (4), *ádiosz* (3), *hali* (5), *csocsi* (3), *csákány* (3), *áhoj* (2), *szerbia* (2), *szevasztopol* (2), *csőszők* (2), *pá* (2). Ezek közül néhányukról meg lehet állapítani, hogy milyen eredetű: *adiosz*–spanyol, a *báj-báj* (*bye-bye*) és a *háj*(*hi*) angol, az *ágyó*–francia, az *áhoj*–szlovák.

Ezek a köszönések a televízióban közreadott szappanoperák és egyéb „értékes” sorozatok hatására kerülhettek át napjaink fiataljainak nyelvhasználatába. A többi köszönés pedig sajátos nyelvújításuknak köszönhetően jött létre. Ezek nagyon egyszerűek, nem közvetítenek értékeket, s legtöbbször a már jól ismert köszönések rövidebb alakjaiból keletkeznek, vagy hasonló hangzású szavakkal cserélik fel ezeket.

A kérdőívben a gyerekek a következő köszönésformákat jelölték meg arra vonatkozóan, hogy ismerik, de nem használják: *tiszteletem*, *kezét csókolom*, *kézcsók*, *Isten veled*, *Isten áldjon*, *Isten hozott*. Ezek tipikusan olyan köszönésformák, amelyek a felnőttekre jellemzőek. Feltehetőleg az iskolások szüleiktől, illetve nagyszüleiktől hallhatták és hallják ezeket, de ők maguk nem használják. Viszont az idősebbek is csak hasonló korú emberekkel szemben alkalmazzák ezeket a formákat.

Ki kell térnem még az egyházi köszönésekre. Ez egyértelműen beszédhelyzethez és személyhez kötődik. A református gyerekek hittanórán, illetve istentisztelet alkalmával köszönnek így a Tiszteletes Úrnak: *Aldás Békesség* (39). Továbbá: *csókolom* (17), *jó napot kívánok* (6).

A gyerekek szerint a tiszteletes így köszön nekik: *Aldás Békesség* (46), *szervusz* (6), *szia* (6).

Az általános iskolások véleménye szerint szüleik gyakran köszönnek *Aldás Békességgel* (47). A *jó napot kívánok* (11), már ritkábban fordul elő. Tehát egyértelműen az egyházi köszönések vannak túlsúlyban.

A felsorolt adatokból látszik, hogy azok a gyerekek és felnőttek, akik azt köszönik, hogy *Aldás Békesség* azok mind református vallásúak. Azok pedig, akik nem ezt teszik, azok valamilyen más felekezethez tartoznak.

A köszönésformák használatában az életkor szerinti különbségek a legnyilvánvalóbbak. Ez mutatkozik meg egyes köszönésformák használatában, illetve nem használatában; a közös köszönésformák eltérő gyakoriságában; a beszédhelyzetek különbségében. Mert:

1. csak az idősek használják: *Isten áldjon*, *Isten veled*, *Isten hozott*.

2. csak a felnőttek (főleg férfiak) mondják: *tiszteletem, kezét csókolom, kézcsók.*

3. csak a gyerekek használják: *helló, csá, cső, csáó, báj-báj, csocsi, csácsumi.*

Továbbá: a gyereknél jóval gyakoribb egymás üdvözlésekor a *helló, szia, szevasz,* mint a felnőtteknél. A felnőttek a *helló*-t egyáltalán nem használják. Ugyanakkor igen gyakran köszönnek a gyerekeknek *szervusz*-szal, viszont a gyerekek egymás között alig köszönnek így.

A napszakok szerinti köszönésformák jóval elterjedtebbek a felnőttek nyelvhasználatában, mint a gyerekében. Az iskolások csak tanáraikkal szemben használják, a felnőtteknél más helyzetben is előfordul. Az egyházi köszönéseket a felnőttek többször használják, mint a gyerekek.

1. sz. táblázat. A gyerekeknek leginkább tetsző köszönések

Köszönések	előfordulás	Köszönések	előfordulás
szia	42	szervusz	6
csókolom	24	jó estét kívánok	5
helló	21	Áldás Békesség	2
csácsumi	14	jó éjszakát	2
jó napot kívánok	8	csá	2
jó reggelt kívánok	7	Isten veled	1
szevasz	7	báj-báj (bye-bye)	1
viszlát	6	csősztok	1

Bár a kérdőívben nem tértem ki rá, de szólnom kell az elmaradó köszönésekről is. Ennek több oka lehet. Többször is tanúja voltam olyan eseteknek, amikor a gyerekek nem tudták eldönteni, hogy hogyan köszönjenek. S mire elszánták volna magukat, a köszönési alkalom már elszállt. Ilyenkor történik meg az, hogy a felnőttek ráköszönnek a gyerekekre, s hozzáteszik: az iskolában nem tanítottak meg köszönni? Szerintem elsősorban a szülők feladata, hogy megtanítsák gyerekeiket a köszönésre. Ugyanakkor egyre több az olyan nyilvános hely, ahol nincs kinek köszönni. Ilyenek a nagy áruházak és az ABC-k. Így a gyerekek egyre inkább hozzászoknak ahhoz, hogy ne köszönjenek. Hiszen nem köszönni könnyebb, mint köszönni.

A köszönések elhagyása nem csupán udvariatlanság, hanem az elidegenedés egyik példája. S ezzel a minimális kapcsolatteremtés lehetőségét egyre jobban kizárjuk. Lehetetlené válik ez által a beszélgetés, ismerkedés, ha már a köszönés sem hangzik el.

Következtetések levonása

Az adatok elemzése alapján levonható néhány következtetés.

1. A köszönés- és megszólításformák kiválasztási, használati szabályait Csonkapaiban a következő tények szabják meg: életkor, nem, ismeretségi (rokonsági) fok, beszédhelyzet, foglalkozás, felekezeti hovatartozás. Ezek a tényezők összefonódva jelentkeznek. A beszélőközösség szociokulturális rétegződését tükrözi a tiszteletadási formák használati rétegzettsége.

Nemzedékek szerint ma három egymással szorosan összefüggő rendszer működik: a gyermekek, középkorúak, idősebb nemzedék. A gyerekek nyelvhasználatát jellemzik a neologizmusok és a tegezés. A középkorúakra jellemző, hogy még őrzik a régebbi formák egy részét, de már átvették a gyerekek neologizmusainak jelentős hányadát. Az idősek jellemzője, hogy bizonyos archaikus formákat már csak ők használnak, a neologizmusok csak az unokákkal való kommunikációban vannak jelen.

Mind az idősek, mind a fiatalok nyelvhasználatában előfordulnak csak rájuk jellemző köszönések és megszólítások (*helló, cső, csá, Isten veled, Isten áldjon*). A felnőttek egyfajta átmenetet képeznek e két csoport között: hiszen nyelvhasználatukban jelen vannak neológ és archaikus formák is. Az idősek és a fiatalok is ismerik egymás köszönési formáit, de nem használják, mert nem tetszik nekik. Ellenben vannak olyanok is, amelyeket nem ismernek, mert használatuk korhoz kötött.

Életkor szerint számottevő különbségek vannak a tiszteletadási formák gyakoriságában. A napszakok szerinti és más köszönési formák a felnőtteknél jóval gyakoribb, mint a gyerekeknél. A legújabb köszönések ismertek ugyan a felnőttek körében, de gyakoriságuk meg sem közelíti a gyerekekét.

2. A köszönés- és megszólításformák, illetve a magázás és tegezés tekintetében nagy változások zajlanak néhány évtizede, ha a falut vesszük vizsgálat alá. Példa lehet erre, hogy a gyerekek egyre kevésbé használják felnőtt rokonaikkal szemben a *csókolom*-ot. A szülők, de még a nagyszülők is gyakran köszönnek *szia*-val a gyerekeknek, néha a felnőtteknek is.

A gyerekek fokozatosan térnek át felnőtt rokonaik magázásáról, azok tegezésére. Ennek oka egyrészt a város hatása, másrészt a tömegtájékoztatás.

Megállapítható, hogy az új köszönésformák az iskolások nyelvhasználatából kerül át a felnőttekébe. Korábban az volt a megszokott, hogy a gyerek tanult a szülőtől, mára felcserélődtek a szerepek. Ennek oka, hogy csökkent a család szerepe a gyerek nevelésében.

Ma az udvariassági nyelvi formák rendszere a korábbihoz képest kötetlenebb, bizonytalanabb, de fogékonyabb is az új iránt. Minden egyidejű állapot átmenet a megelőző és a követő között. S valószínűleg az udvariassági formák használatának mai átmeneti állapotát előbb vagy utóbb kiegyensúlyozottabb, könnyebben alkalmazható és áttekinthető állapot követi majd (Kiss 1993: 226).

A köszönések és a megszólítások rendszere ma a legtöbb területen átalakulóban van, de a folyamat nem mindenben az egyértelműbb formák felé tart. Erőszakos beavatkozással nehéz átformálni, de az udvariatlan, durva alakokat mindenképpen el kell utasítani. Az udvarias formákat pedig terjeszteni kell, hiszen az egyszerű formáságnak tetsző köszönés nagyon is tartalmaz embertársunkat tiszteljük meg vele.

A felhasznált irodalom jegyzéke

1. Bíró Ágnes–Tolcsvai Nagy Gábor szerk., Nyelvi divatok (1985). Budapest: Gondolat Kiadó.

2. Deme László–Grétsy László—Wacha Imre (1987). Nyelvi illemtan. — Budapest: Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó.

3. Kováts Dániel (1995). Az emberi kapcsolatok változásának tükröződése a nyelvhasználatban. Egyetemi Fonetikai Füzetek 16. sz.

4. Kiss Jenő (1992). Köszönés- és megszólításformák a rábaközi Mihályiban. Magyar Nyelv, 208-228.
5. Kiss Jenő (1995). Társadalom és nyelvhasználat. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
6. Kis Róbert Richárd (1992). A soproni diákság köszönésformái. Magyar Csoporthelyi Dolgozatok 55. sz.
7. Ladó János (1958). Köszönés és megszólítás napjainkban. Magyar Nyelvőr, 422-431.
8. Molnár József–Molnár D. István (2005). Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Beregszász.
9. Grétsy László–Kovalovszky Miklós szerk., Nyelvművelő Kézikönyv I–II. (1983–1985). Budapest: Akadémiai Könyvkiadó.
10. Simonyi Zsigmond (1911). Az udvariasság nyelve. Magyar Nyelvőr, 1-8.